

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLII

Уређивачки одбор:

*др Таијана Бајић-Ивић, др Даријанка Горијан-Премк, др Ирена Грицак, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лофар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Миљар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1986

РЕЦИПРОЧНОСТ И РЕФЛЕКСИВНОСТ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

1.

У обимној литератури о граматичкој категорији стања у словенским језицима значењима реципрочности посвећено је релативно мало места. Узрок томе треба видети пре свега у чињеници да значења реципрочности у словенским језицима немају јединствен граматички израз. Пошто је и сама категорија стања двојне, морфолошко-синтаксичке природе, реципрочност, и њен најчешћи појавни облик, реципрочна рефлексивност, као лексичко-граматичка категорија такође двојне природе и на плану израза (пошто има и граматичке и неграматичке облике) и на плану садржаја (реципрочност и рефлексивност) разматрана је претежно у оној мери у којој је граматикализована, или још уже морфологизована, у оквиру глаголске рефлексивности. Тек лингвистичка истраживања последњих деценија, у којима је тежиште анализе уочљивије померено са форме на значење и функцију, омогућила су да се у центру пажње, или бар близу центра пажње, нађу и значења која немају сва обележја граматичке категорије иако могу бити врло релевантна на комуникативном плану. У овом раду биће прво у општим цртама размотрена природа реципрочности и њени основни синтаксичко-семантички типови да би се затим пажња усмерила на реципрочну рефлексивност и на специфичности њеног различитог изражавања у словенском језичком свету.¹

2.

2.1. У основи реципрочности су два елементарна значења: „истовестност“ и „супротност“. Реципрочност се може најкраће окарактерисати као јединство два квалитативно истоветна односа супротног смера, на пример:

(1) *Даница и Милица су зајрлиле једна другу, тј.*

¹ У основи овог рада су два реферата аутора: један, о типовима реципрочности, поднет на XI конгресу Савеза славистичких друштава Југославије (Сарајево, 1985), и други, о реципрочној рефлексивности, поднет на XXIII Скупу слависта Србије (Београд, 1985).

(2) *Даница је зајрлила Милицу, а Милица је зајрлила Даницу*, што значи да се учесници у ситуацији означеној реципрочном конструкцијом јављају истовремено у две функције, као у наведеном примеру, у функцији агенса и у функцији пацијенса. Реципрочност коју илуструју реченице (1) и (2) представља реципрочност у најужем смислу или праву реципрочност. Ово је потребно истаћи због тога што појам реципрочности обухвата више типова односа, у основи сличних, али у неким битним елементима и различитих.

2.2. Иако је, дакле, за реципрочност у најужем смислу карактеристично јединство два агентивна односа (са супротним смеровима) и два пацијентивна односа (такође са супротним смеровима), а агенс и пацијенс подразумевају постојање извесне акције, тј. извесну динамику односа, реципрочност може бити и статичке природе као у примеру

(3) *Пејтар и Павле седе један њоред друјоі.*

Исти просторни однос може бити означен и реченицама

(4) *Пејтар седи њоред Павла и*

(5) *Павле седи њоред Пејтра,*

при чему се, очигледно, ради само о истом денотативном, али не и о истом сигнификативном значењу, јер се на сигнификативном плану дати денотат једном осмишљава тако да је локализатор Павле, а објекат локализације Петар (4), други пут тако да је локализатор Петар, а објекат локализације Павле (5), а трећи пут, када имамо случај симетрично-реципрочне интерпретације датог односа, оба учесника се истовремено јављају и као локализатори и као објекти локализације.²

Исти однос реципрочности у различитим словенским језицима може бити изражен на исти начин, али и на различите начине. Упор. примере из словеначког, структурно аналогне примерима (3)–(5):

(6) *Peter sedi poleg Pavla,*

(7) *Pavel sedi poleg Petra,*

(8) *Peter in Pavel sedita eden poleg drugega;*

и примере из руског језика

(9) *Петр сидит рядом с Павлом,*

² Сигнификативно значење или смисао (према изворном термину Г. Фрегеа) углавном одговара ономе што се у новијој семантици назива семантичком *иерсијек-шивом* (вид.: Ch. J. Fillmore, The Case for Case Reopened. – In: *Syntax and Semantics*, Vol. 8 (Ed. by P. Cole and J. M. Sadock). New York – San Francisco – London, 1977, p. 61). С обзиром на супротно осмишљавање истог денотативног значења реченице какве илуструју примери (4) и (5) изгледа оправдано сматрати конверзивним (вид. о конверзији (лексичког типа): Ю. Д. Апресян. *Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. Москва: Наука, 1974, глава пета). Вид. такође анализу реченица типа (4) и (5) у књизи Т. П. Ломтева *Предложения и его грамматические категории*. (Москва: Московский университет, 1972, стр. 120 – 121).

(10) *Павел сидит рядом с Петром,*

(11) *Петр и Павел сидят рядом.*

Осим тога, и у истом језику исти или сличан реципрочни однос може бити означен на различите начине, упор. у руском језику примере (9)—(11) са примерима

(12) *Петр сидит недалеко от Павла,*

(13) *Павел сидит недалеко от Петра,*

(14) *Петр и Павел сидят недалеко друг от друга.*

Прилог *рядом* који у руском језику може да буде једини адвербијални показатељ (статичке) реципрочности (11) ретко се у саставу предлошког израза *рядом с* употребљава у конструкцији с реципрочном-рефлексивном заменицом *друг друга*,³ док су могућности прилога *недалеко* у том погледу уже: тамо где се реципрочност интерпретира симетрично (14) *недалеко* може да учествује у исказивању реципрочности само у саставу предлошко-падежне конструкције *недалеко друг от друга* (*друг от дружки*).

Статичка реципрочност је посебан тип просторног односа,⁴ што значи да само извесни просторни односи могу бити интерпретирани и језички приказани као реципрочни. Услов је да локализатор и објекат локализације на исти начин учествују у конституисању датог односа. На пример, однос који се у руском језику означава прилогом (и предлогом) *напротив* подразумева симетричност просторне релације: предња страна једног објекта је непосредно (у најкраћој линији) окренута предњој страни другог објекта. Та денотативна симетричност може на сигнификативном плану бити приказана асиметрично, различитом расподелом улога локализатора и објекта локализације, вид. примере (15) и (16), или симетрично (17):

(15) *Петр сидит напротив Павла,*

(16) *Павел сидит напротив Петра,*

(17) *Петр и Павел сидят друг напротив друга.*

3.

3.1. Адвербијална средства изражавања статичке реципрочности (као *рядом с*), *недалеко от*, или *напротив* у горњим примерима из руског

³ Упор.: *Сядем, бывало, рядом дру с другом* (из рада: М. И. Откупщикова. Статус взаимного залога в русском языке. — Сб.: *Проблемы теории грамматического залога*. Ленинград: Наука, 1978, стр. 183). Примери који се у овом раду наводе тамо где извор није посебно назначен узимани су из речника и граматика словенских језика. Српскохрватске, руске и словеначке примере саставио је аутор (руске и словеначке су верификовали информанти којима су дати језици матерњи).

⁴ Понекад је основно просторно значење удружено са неким непросторним, специфичним значењем, нпр. социјативним, упор.: *Пейтар седи са Павлом* → *Павле седи са Пейтром* и сл.

језика) и динамичке реципрочности (нпр. *друг на друга, взаимно* и сл.) доста су јасно разграничена иако су могуће и неутрализације ове опозиције, упор. у српскохрватском

(18) *Њихове [су] куће једна њрема друјој⁵ и*

(19) *Оне иду једна њрема друјој.*

Упор. такође у руском језику

(20) *Русские сидели против шведов и*

(21) *Русские боролись против шведов.*

Упор. и следеће реченице у српскохрватском језику

(22) *Руси су седели са Швеђанима и*

(23) *Руси су рајшовали са Швеђанима.*

Двозначност другог примера (23) (које нема ако се уместо предлога *с* употреби предлог *јрошив* уз одговарајући падежни облик) проистиче из чињенице да се у српскохрватском предлог *с* може употребити и за означавање односа напоредности, социјативности, и за означавање реципрочности,⁶ што у зависности од значења лексеме у предикату понекад може бити обележено и предлогом *јрошив*, упор.:

(24) *Борио се с брајом и*

(25) *Борио се јрошив браја,*

(26) *Зајрлио се с брајом, али*

(27) **Зајрлио се јрошив браја и сл.*

Поред тога, као што се из размотрених примера може видети, разлика између реченица са значењем динамичке реципрочности и реченица са значењем статичке реципрочности испољавају се и у избору лексема које могу доћи у обзир за предикатску функцију као и у трансформационим могућностима једних и других реченица. У вези са првим може се констатовати да динамички тип реципрочности тражи транзитивне глаголе у предикату док је статички тип реципрочности према истом критеријуму постављен неутрално (упор.: *Пејџар и Павле седе [једу,*

⁵ *Речник српскохрватској књижевној језика*. Књига четврта. О–П (ограшје – претња). Нови Сад: Матица српска, 1971, стр. 947.

⁶ Ту се и формално испољава семантичка веза између реципрочности и социјативности као два вида истог општијег значења – шире схваћене социјативности (као обједињености два или више агенса у реализацији квалитативно истог односа), која обухвата социјативност у ужем смислу (агенси делују у истом смеру) и реципрочност (агенси делују у супротним смеровима) (вид.: П. Пипер, *Pronomina reflexiva* у српскохрватском језику (у поређењу с руским). – *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII–XXVIII, 1984–1985, стр. 636–637, где се социјативна рефлексивност и реципрочна рефлексивност посматрају у системској вези са другим типовима рефлексивности).

спавају ишд.] *један њоред друјоі* и сл.).⁷ Осим тога, доста је ограничен круг предлога и прилога који могу бити употребљени за обележавање статичке реципрочности јер адвербијалом у таквим случајевима мора бити означен однос у којем подједнако учествују и локализатор и објекат локализације, на пример *Пејџар је далеко од Павла* \Leftrightarrow *Павле је далеко од Пејџра*, *Пејџар је њрекојуша Павла* \Leftrightarrow *Павле је њрекојуша Пејџра* и сл., али реченица као *Пејџар је исјред Павла* може се трансформисати не само у *Павле је исјред Пејџра*, него и у *Павле је иза Пејџра*, у зависности од конкретне ситуације која се датим исказом денотира, при чему у последњем случају очигледно нема реципрочности.

Као што је било показано на примерима (15), (16) и (17) статичка реципрочност може бити представљена као симетричан однос, или тако да се само један члан датог односа прикаже као објекат локализације, док се други приказује као локализатор, при чему увек постоји могућност таквог реструктурирања реченице које ће изменити само сигнификативно значење реченице обрнутим распоредом улога објекта локализације и локализатора. Код динамичке реципрочности такве трансформације по правилу нису могуће (о изузецима вид. ниже). У примерима типа

(28) *Пејџар и Павле іледају један друјоі,*

(29) *Пејџар іледа Павла и*

(30) *Павле іледа Пејџра*

у питању су три различита односа и не може се говорити о трансформацијама исте реченице. Реченица (28) имплицира без остатка и без додатка (29) и (30) док ни једна од последње две не имплицира реципрочност.

3.2. Од тог правила се изузимају случајеви симултане динамичке реципрочности, у целини ређе, на пример *Пејџар се сударио са Павлом* \Leftrightarrow \Leftrightarrow *Павле се сударио са Пејџром* \Leftrightarrow *Пејџар и Павле су се сударили (један с друјим)*. Односу реченице (28) према реченицама (29) и (30) одговарао би у овом случају однос реченице

(31) *Пејџар се сударио с Павлом*

према реченицама

(32) *Пејџар је ударио Павла и*

⁷ Предложена дистинкција *статичка/динамичка* реципрочност само се делимично подудара са ужим разликовањем динамичких и стативних глаголских лексема у реципрочним конструкцијама (вид.: В. С. Хракозский. Диатеза и референтност (К вопросу о соотношении активных, пассивных рефлексивных и реципрокных конструкций). — Сб.: *Заголовые конструкции в разноструктурных языках*. Ленинград: Наука, 1981, стр. 24). Сходно горе изложеном, опозиција статичка/динамичка реципрочност је с обзиром на критеријум лексичког значења предиката такође привативна: за статички тип реципрочности је ирелевантно значење предиката јер е главни репрезентант природе реципрочног односа — предлог, а не лексема у предикату.

(33) *Павле је ударио Пеџра*

с том разликом што је у (31) реципрочност садржана и у лексичком значењу глагола, чега нема у примеру (28). Ово је занимљиво и као илустрација иначе мање уочљиве чињенице да и префикси лексема у позицији предиката у неким случајевима учествују у исказивању реципрочности.

3.3. Статичка реципрочност је увек симултана док динамичка реципрочност може бити, као што управо размотрени примери показују, симултана (ређе) или сукцесивна (чешће). Сукцесивна реципрочност може имати карактер мање или више регуларне наизменичности, упор.:

(34) *Они добацују кoићу један друјом,*

где је искључена могућност симултаности, а може имати и карактер такве наизменичности која у принципу допушта могућност симултаности, нпр.:

(35) *Они се дојисују.*

Према томе, у зависности од денотиране ситуације, односно језичких средстава којима је она денотирана, динамичка реципрочност се јавља у два основна лика: као симултана или сукцесивна реципрочност. У једним случајевима та разлика је стална и уочљива (вид., нпр. [31] и [34]), у другима је мање изражена и у већој мери контекстуално условљена (нпр. реченице са глаголима *савейовати се*, *дојоварати се*, *дошайшавати се* и сл. у предикатској функцији).

3.4. Реципрочност у најужем смислу подразумева не само квалитативну истоветност односа уз супротност њиховог смера него и *једнако или приближно једнако ангажовање учесника у таквом односу*. Другим речима, под квалитативном истоветношћу односа обухваћених реципрочношћу не треба разумети само њихову онтолошку истоветност него и квантитативну еквивалентност или бар приближност. У том погледу између реципрочности у најужем смислу, где је тај критеријум задовољен, нпр. *Зајрлили су се*, и мање или више асиметричне реципрочности с обзиром на степен ангажованости учесника (нпр. *Посећују се*, *Разјоварају* и сл.) нема чврсте границе.

4.

Поред размотрених типова реципрочности (реципрочност у најужем смислу или права реципрочност, статичка и динамичка, симултана и сукцесивна реципрочност) у литератури је познато разликовање дуалске и плуралске реципрочности. У неким несловен-

ским језицима та разлика има посебан заменички израз⁸, што у словенским језицима није случај. Међутим, као што је већ показано, у изражавању реципрочности у словенским језицима не учествују само заменичке речи и изрази него у мањој или већој мери и други елементи реченичне структуре. Поред семантике глагола у предикату и природе његове валентности⁹ за питање које се овде разматра релевантна је и чињеница да и словенски језици, у оној мери у којој разликују дуал и плурал у систему именских речи и глагола (што је, као што је познато, одлика словеначког, лужичкосрпског и старословенског) имају и могућност формалног разликовања дуалске и плуралске реципрочности — не помоћу дуалских облика рефлексивних заменица, јер они не постоје, него оформљавањем реченице тако да у њеном предикатском делу буде дуалски облик, упор. у старословенском

(36) *вражда љ имѣша междю совоѣ,*¹⁰

а у субјекатском делу двочлани субјект или именица/заменица у дуалу, упор. у словеначком

(37) *Peter in Pavel se bojita drug drugega.*

За исказивање дуалске реципрочности двочланошћу субјекта, без дуалског облика у предикату, на пример

(38) *Петр и Павел уважают друг друга*

обавезан је услов да обе именице у субјекатском делу реченице буду у сингуларском облику и да не буду збирног значења, упор.:

(39) *Мальчики и девочки помогали друг другу* или

(40) *Пехота и артиллерия помогали друг другу,*

јер онда реципрочност, иако формално двочлана, није дуалске природе.

Реченице са плуралском реципрочношћу означавају вишечлан однос у којем реципрочност може бити доминантно, или свеобухватно обележје. Општа (свеобухватна) плуралска реципрочност се ређе среће и условљена је избором лексема у реченици којом се исказује реципрочан однос, упор.:

(41) *Та чэйири йиима бориће се у исијој іруйи*

⁸ На пример, у корјачком (палеоазијска породица) постоје облици рефлексивне заменице *уик* = „себе“ (сингулар), *уикит* (реципрочно-рефлексивно значење, дуал) и *уикив* (реципрочно-рефлексивно значење, плурал) (А. Н. Жукова. *Грамматика корјачког језика. Фонетика и морфологија*. Ленинград: Наука, 1972). Упор. такође у језику *онондага* (индијански језик групе ироква-кадо) *wa'thyataté-yo'* — *Они су убили један друјој* (дуалска реципрочност) и *wa'thataté-yo'* — *Они су се љоубијали* (плуралска реципрочност) (вид.: W. L. Chafe, *A semantically based Sketch of Onondaga*. University of California, Berkeley, 1970, p. 35).

⁹ Што је у центру пажње у раду: Л. А. Антонюк, А. Е. Михневич. *Залоговое значение взаимности и проблема „скрытой“ грамматики* (на материале белорусског језика). — *Сб.: Проблемы теории грамматического залогов*. Ленинград: Наука, 1978, стр. 186—193.

¹⁰ *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha: Akademia, 1968, zv. 18.

са значењем „сваки од та четири тима ће се борити са сваким од друга три тима у датој групи“. Као што парафраза показује, у таквим случајевима се реципрочност укршта са универзалном квантификацијом (овде експлицираним заменицом „сваки“). Такво значење изгледа оправдано назвати и правом плуралском реципрочношћу. Чешће је, ипак, реч о вишечланој реципрочности као доминантном и карактеристичном обележју (али без обавезности универзалне квантификације), на пример:

(42) *Дечаци се туку,*

што може бити интерпретирано и као „сваки дечак се туче са сваким дечаком“ (ређе) и као „многи дечаци се туку (са другом децом)“, или „дечаци се често туку (са другом децом)“ (чешће). Могућа је, најзад, и нерципрочна интерпретација реченице (42) — „особина дечака је да туку девојчице“. ¹¹ Избор интерпретације условљен је овде конкретном ситуацијом и индивидуалним искуством онога ко тако оформљену поруку интерпретира.

5.

У словенским језицима важну улогу у исказивању реципрочности имају рефлексивне заменичке речи и изрази, као, на пример, *се, себе, један другој* или *међусобно* у српскохрватском језику. Њихова рефлексивност испољава се у упућивању на субјекат реченице са којим је заменица кореференцијална, односно на агенса у датом одбосу.

Иако су средства исказивања реципрочне рефлексивности у словенским језицима иста или слична, постоје и извеске међујезичке разлике у њиховој дистрибуцији. Тако се, на пример, спискови рефлексивних глагола у појединим словенским језицима највећим делом подударaju, али у мањем броју случајева и разликују: тамо где се у једном језику реципрочна рефлексивност изражава заменичком морфемом у другом може да се изражава неким другим заменичким или незамењивим средством, упор. у српскохрватском *волећи се* или *љубити се* према руском *любить друг друга, помогать друг другу*; или у пољском *przyciżnić się* према руском нереклексивном *дружить*¹² (премда је одговарајући перфективни пар у руском као и у пољском рефлексиван: *подружиться — zaprzyżnić się*); такође, на пример, у бугарском *Те не си говорят* према руском *Они не разговаривают друг с другом* и српскохрватском *Они не јоворе*, без посебног показатеља реципрочности.

Овакве специфичности су везане за поједине лексеми или мање групе лексема у појединим словенским језицима и немају ширу типолошку вредност.

¹¹ О том типу реченица и о реципрочној рефлексивности у српскохрватском вид.: М. Ивић, *Исказивање директног објекта у (стандардном) српскохрватском*. — У књизи: М. Ивић, *Лингвистички оједи*. Београд: Просвета, 1983, стр. 115—139, посебно 120—123.

¹² Упор. и у српскохрватском *друговати*, али и *дружити се*.

6.

6.1. Типолошки је занимљивија употреба општерексивне заменице¹³ (*себе* у српскохрватском, *себя* у руском, *siebie* у пољском језику итд.) у функцији исказивања реципрочне рефлексивности.

У јужнословенским и источнословенским језицима таква употреба ове заменице ограничена је на конструкције с предлозима као што су *међу*, *између* у српскохрватском, односно њихови еквиваленти у другим језицима (*между*, *меж* у руском, *поміж*, *між* у украјинском, *меѓу* у македонском итд.), на пример, у српскохрватском *женији се између себе*, у руском *жениться между собой*, у белоруском *жаницца паміж сабой*, у словеначком *poročati se med seboj* итд.

За западноревенске језике карактеристична је шира реципрочно-рефлексивна употреба општерексивне заменице (иако у њима постоје и специјална заменичка средства за исказивање датог значења), упор. у словачком *Vyvali sme naproti sebe* према руском *Мы жили друг против друга*, или у чешком *Pohledli na sebe (jeden na druhého)* према руском *Они взглянули друг на друга*, или у горњолужичком *Za blidom wšitcy sedža porno sebi* према српскохрватском *За сџолом сви седе један до другои*, или у пољском *Padli sobie w obiecia* према српскохрватском *Пали су у зајрљај једно друјом (или један друјом)* и сл. У таквим случајевима је у принципу могућа двосмисленост рефлексивне заменице, али њу у реченици обично елиминише ужи или шири контекст, као у последњем примеру, где је по природи ствари искључена могућност да неко сам себи падне у загрљај (премда је употребљена заменица која пре свега значи да субјекат врши радњу на себи), јер одговарајућа ситуација тражи бар два учесника.

6.2. Поред тога, тамо где постоји дативски енклитички облик рефлексивне заменице — *си* (у савременом чешком, словачком, словеначком, македонском, бугарском и, регионално, у српскохрватском) могуће је и њиме изразити реципрочност, упор., на пример, у чешком *Sousedé si pomáhali* према српскохрватском *Суседи су њомајали једни друјима*, или у бугарском *Пишем си тисма* према српскохрватском *Дописујемо се* итд.

7.

7.1. Најкарактеристичније су разлике међу двочланим заменицама и заменичким изразима са реципрочно-рефлексивним значењем у словенским језицима. То су разлике првенствено формалне природе и

¹³ Термиј општерексивна заменица предложио сам (у поменутом раду *Pronotina reflexiva . . .*) имајући у виду разлику између заменице *себе*, која је широког функционо-семантичког потенцијала (у зависности, пре свега, од предлога са којим је дата заменица употребљена), и осталих рефлексивних заменица са специјалним значењима.

односе се на граматички статус таквих заменица, односно заменичких израза, и на њихове саставне делове. Поред основног, реципрочног, такве заменичке конструкције могу имати и нека друга значења, нпр. значење просторне или временске сукцесивности (упор. *синоје један иза другој, наситијају један за другим* и сл.), у шта се овде неће улазити. С обзиром на то да сва средства изражавања реципрочне рефлексивности у сваком језику чине целовити подсистем, функционисање овог њиховог облика системски је условљено облицима који се с њим налазе у опозитивном или комплементарном односу.

О двочланим заменицама и заменичким изразима са реципрочним значењем у граматицима словенских језика не говори се ништа или се говори врло мало. То се може објаснити, пре свега, већ поменутом чињеницом да се у изражавању реципрочности у словенским језицима комбинују граматичка и неграматичка средства, тј. тиме што је реципрочност у мањој мери граматикализована него, на пример, категоријална значења времена, броја, лица и друга. Осим тога инвентар заменица који налазимо у граматицима словенских језика традиционално је мање-више исти. Реч *други* нема у свим граматицима статус заменичке речи, а тек спорадично се говори и о броју *један* у заменичкој функцији. Необична је, најзад, и сама структура датих двочланих израза па се поред питања да ли се ту ради о заменицама поставља и питање да ли је то једна реч, слободнији спој две речи или нешто треће.

7.2. О формалној страни словенских двочланих реципрочно-рефлексивних заменица и заменичких израза не може се говорити начелно, тако да то важи за све словенске језике, јер су формалне разлике међу њима у том погледу доста изражене. У погледу постојања или одсуства падежне парадигме овде се, као и иначе међу словенским језицима, издвајају македонски и бугарски као језици без падежне флексије. Осталим словенским језицима је у овом случају заједничко то да дати заменички изрази немају облик номинатива, што их зближава са општеповратним заменицама. У погледу могућности исказивања граматичког рода и броја издвајају се словеначки и руски са редупликацијом основе *друи* (словен. *drug drugega*, рус. *друг друга*), за које је карактеристично одсуство датих граматичких категорија. Формално постоји само сингуларски облик мушког рода који функционише као облик за сва три рода и оба броја. У руском језику постоји и облик *друг дружки* (*друг дружке, друг дружку* итд.) са хипокористичком вредношћу, чији други део има крђу парадигму именица женског рода на -а (тип *кружка*; први део је непроменљив), а функционише на исти начин као и *друг друга*.¹⁴

У осталим словенским језицима оба члана датих заменичких израза имају категорије падежа (са поменутих изузетком македонског и бугарског), рода и броја. То, међутим, не значи да су сви облици таквих пара-

¹⁴ Вид.: Н. А. Янко-Триницкая. О местоименной природе „друг друга“. — *Русский язык в школе*, 1975, № 1.

дигми једнако употребљиви. У српскохрватском, на пример, акузативни плуралски облик за женски род, *једне друге*, не може се сматрати уобичајеним, упор.:

(43) *Ваше и њихове ћерке су њада храбриле једне друге*, а акузативни плуралски облици за средњи род се не употребљавају, упор.:

(44) **Ваша и њихова деца су њада храбрила једна друга*.

Уместо облика *једна друга* у реченицама какве илуструје пример (44) пре би био употребљен облик *једни друге*, а уколико није наглашено, али ни искључено, да је таквих учесника у реципрочном односу било више од двоје, употребљава се сингуларски облик акузатива средњег рода, на пример:

(45) *Деца су храбрила једно друго*.¹⁵

7.3. Микросталон типологије формалне организације двочланих реципрочно-рефлексивних заменица и заменичких израза базира се на само два елемента: броју *један* у заменичкој функцији и заменицама са основом *друг-*. Ова два елемента од четири могуће комбинације: (1) редупликација само првог од њих (нпр. у белоруском *адзін аднаго*), (2) редупликација само другог (нпр. у руском *друг друга*), (3) сложени израз са *један* у првом делу (нпр. у српскохрватском *један другој*), (4) сложени израз са *један* у другом делу, — реализују се само прве три, али различито у појединим словенским језицима.

У већини словенских језика то су изрази или сложене од различитих основа са *један* у првом делу (у српскохрватском, македонском, бугарском и свим западнословенским језицима). У источнословенским језицима и у словеначком срећемо редупликације: у белоруском и украјинском редупликације са *један* (у белоруском *адзін аднаго*, у украјинском *один одного*), а у словеначком и руском редупликације са *друг-* (у словеначком *drug drugega*, у руском *друг друга*). Међутим, ни у једном словенском језику са редупликованом заменицом такво решење није и једино. У руском језику употребљава се, додуше ређе, и *один другого* (нпр. *Задачи сводятся одна к другой*) и *один одного* (колоквијално, нпр. *Грузовики перегоняют один одного*);¹⁶ у словеначком поред *drug drugega* (нпр. *Pomagata drug drugetu*) постоји, често као дублет, и *eden drugega* (нпр. *Sedita eden poleg drugega, Orazili sta ena drugo* и сл.), док у белоруском и украјинском поред облика са редупликацијом основе *адзін*, односно *один*, постоји и могућност употребе двочланих заменичких израза са *друг* у другом делу (нпр. у белоруском *Браты любляць адзін аднаго* || *Браты любляць адзін другога*, или у украјинском *Брат з сестрою люблять одно одного* || *Брат з сестрою люблять одно другога*).

¹⁵ Тамо где употреба двочланог реципрочно-рефлексивног заменичког израза није уобичајена дато значење се изражава неким другим средством нпр.: *Ваше и њихове ћерке су се њада узајамно храбриле*.

¹⁶ Вид.: М. И. Откупщикова, нав. дело, стр. 183, са напоменом да је у питању колоквијална употреба реципрочно-рефлексивне заменице.

У целини посматрано једино модел *један други* постоји у свим словенским језицима, док се друге могућности (са редупликацијом) чак и када су доминантне нигде не јављају као једине.

Београд

Предрај Пиџер

Резюме

Предраг Пипер

РЕЦИПРОК И РЕФЛЕКСИВНОСТЬ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

В первой части статьи рассмотрены семантико-синтаксические типы реципрока в славянских языках (статический и динамический, симультанный и сукцессивный, двойственный и множественный типы). Показано также, что в выражении реципрока большую роль играют местоименные средства, связывающие реципрок с категорией рефлексивности, и дана типологическая характеристика славянских языков с точки зрения использования в них местоименных средств для совместного выражения реципрока и рефлексивности.